

סוגיות בדף היומי

שבועות כ"ט. "נשבע לבטל את המצוה שלא לעשות סוכה וכו' זו היא שבועת שוא שחייבין על זדונה מכות"

הפסק גדול יותר מכדי אכילת פרס בין תחילת האכילה לבין סופה שוב אין זה אכילת איסור ואין בזה שום איסור, משא"כ לגבי קיום מצוה, כל זמן שאין הפסקה בין האכילות בשיעור של יותר מכדי אכילת פרס אפי' אם מתחילת האכילה ועד סופה היה משך זמן של יותר מכדי אכילת פרס, עדיין מתקיימת המצוה, נמצא טוען הרש"ש שאילבא דהבית אפרים יש אפשרות לקיים את השבועה ואת המצוה, ומדוע מתבאר בירושלמי שהנשבע כך, לוקה משום שבועת שווא, אין זאת אלא שהבית אפרים טועה בהגדרתו, והגדרת משך זמן אכילה חייבת להיות זהה בין באכילת איסור, ובין באכילת מצוה.

ניתן ליישב את הקוש' החריפה ע"פ יסוד מפתיע אותו מחדש השפ"א במס' פסחים ל"ה. הגמ' שם מתייחסת להקש בו הקישה התורה את מצות אכילת המצה לאיסור אכילת החמץ, כמו שנא' בתורה "לא תאכל חמץ שבעת ימים תאכל מצות". והגמ' מסיקה מתוך ההקש שאין אדם יוצא יד"ח מצות מצה אלא דווקא במצה כזו שאילו היתה מחמיצה היה האדם עובר משום איסור חמץ, יש זיקה בין איסור החמץ לבין מצות המצה, למרות שאלו שני הפכים, התורה מדגישה שאין אדם יכול לצאת ידי מצות מצה אלא דווקא בדבר כזה שמסוגל להחמץ, ואם הוא יחמץ יעבור האוכל באיסור חמץ. מה קורה למשל לאדם שלוקח אורז וטוחן אותו ועושה ממנו קמח ומהקמח עשה מצה, אומרת הגמ' שם שלא ניתן לצאת ידי אכילת מצה במצה של אורז, משום שאורז במציאות אינו מחמץ, ומשום ההקש הזה אנו אומרים כיון שדבר כזה אינו מסוגל להחמץ שוב גם לא ניתן לצאת בו ידי חובת מצה.

חידוש נוסף נא' שם בדף ל"ה: אדם שיקח חיטים של טבל, יעשה מהם קמח ויעשה מהקמח מצה, לא יוכל אותו אדם לצאת ידי חובת מצות מצה באותו כזית טבל, זאת משום שאילו היה אותו כזית מחמץ לא היו עוברים על אותו כזית משום איסור חמץ, שהרי אין איסור חל על איסור, איסור החמץ לא היה חל על איסור הטבל ושוב לא היה אדם שאוכל את אותו כזית עובר משום חמץ, וכיון שהתורה הקישה את החמץ למצה אנו למדים שכזה כזית שלא עוברים עליו משום איסור חמץ, גם לא ניתן לצאת בו ידי חובת מצה.

כותב על כך הגאון בעל השפ"א נראה לי, שלפ"ז אין יוצאים ידי חובת מצה אלא באופן שאם יאכלו כך חמץ יעברו, אבל אם יאכל מצה באופן שאם יאכל חמץ כך לא יעבור על איסור חמץ לא יצא יד"ח מצה.

סבור השפ"א שהכלל הזה לא נא' רק ביחס לחומר ממנו עשויה המצה אלא גם לאופן אכילת המצה, אופן אכילת מצה חייב להיות באופן כזה שבמקרה והדבר יהיה חמץ יעבור האוכל על איסור חמץ, אדם שיאכל מצה באופן כזה שאילו הדבר היה חמץ לא היה עובר, לא ניתן לאכילה כזו להוציא אותו יד"ח מצה. ע"פ יסוד זה, ניתן ליישב את קושייתו החריפה של הרש"ש. נכון שהבית אפרים חידש שלאכילות של מצוות יש גדר אכילה שונה מאשר לאכילות של איסור אבל ברור שבאכילת מצה יודה הבית אפרים שאין אדם יוצא יד"ח אכילת מצה אלא א"כ לא לקח משך זמן של יותר מכדי אכילת פרס מתחילת האכילה לסופה, זאת משום שאילו הדבר היה חמץ לא היה אדם עובר עבירה כאשר הוא ימתין משך זמן של יותר מכדי אכילת פרס מתחילת האכילה לסופה, אם אכילה כזו אינה מחייבת איסור חמץ היא גם לא יכולה להוציא ידי חובת מצה, באכילת מצה אנו חייבים להיות צמודים לסוג אכילה כזה המחייב בחמץ.

נמצא שלגבי מצה לא אמר הבית אפרים את חידושו, צודקים אם כך דברי הירושלמי שהנשבע שלא לאכול מצה בליל פסח הרי"ז שבועת שווא ולוקה.

[האדמו"ר מטאלנא שליט"א]

במשנה מתבאר שהנשבע לבטל מצוה, אין השבועה חלה והריהו לוקה משום שבועת שווא, בין שאר הדוגמאות של הנשבע לבטל את המצוה, מובאת בירושלמי כאן בשבועות, "הנשבע שלא אוכל מצה בליל הפסח הרי"ז נשבע לבטל את המצוה ולוקה משום שבועת שווא ואוכל מצה".

מי שנשבע שלא יאכל מצה בליל הפסח, והיות והוא מושבע מהר סיני לאכול מצה לכן המצוה לקיום השבועה בטלה כאשר היא מתעמתת עם המצוה המפורשת בתורה.

הגאון הרש"ש בהגהותיו למס' שבת בדף ע"א. מקשה מדברי ירושלמי אלו קוש' חריפה על הגאון בעל הבית אפרים. הגאון בעל הבית אפרים מחדש חידוש נפלא כאשר הוא מתבסס על דברי רש"י שם במס' שבת. אנו יודעים שיש שיעור משך זמן לאכילה של תורה. כל אכילה של תורה, בין אכילת מצוה ובין אכילת איסור שיעורה בזית, אדם האוכל כזית חזיר ילקה, כזית חלב יתחייב כרת, להבדיל כזית מבשר קודשים, מתרומה, או ממצה בליל הפסח, הוא יקיים את המצוה. מהו משך הזמן בו ניתן לאכול את הכזית, ואכילה זו תחשב לאכילה של תורה, קבעו חז"ל במס' יומא שהשיעור הוא בכדי אכילת פרס. וכך מגדיר זאת הרמב"ם בפ' יד. ממאכלות אסורות הל' ח. "האוכל כשעורה או כחרדל מאחד מכל המאכלות האסורים ושהה מעט וחזר ואכל כחרדל עד שהשלים לכזית, אם שהה מתחילה ועד סוף בכדי אכילת 3 ביצים יצטרף הכל והריהו חייב כרת, או מלקות, או קורבן, כאילו אכל את הכזית בבית אחת. אבל אם שהה מתחילה ועד סוף והשלים לכזית ביותר מכדי אכילת פרס אינם מצטרפים ופטור". וההגדרה של משך זמן אכילת פרס היא משך זמן של אכילת 3 ביצים. הגאון בעל הבית אפרים עומד על כך שרש"י סותר את עצמו בהגדרה של כדי אכילת פרס בכמה מקומות בש"ס. במספר מקומות מסביר רש"י שההפסק של כדי אכילת פרס הוא כדברי הרמב"ם, ונמדד מתחילת האכילה לסופה. ז"א אנו צריכים לראות שמתחילת האכילה עד סופה לא יהיה משך זמן האכילה יותר מזמן אכילת 3 ביצים. ואילו במקומות אחרים לרוב מסביר רש"י שהשיעור של כדי אכילת פרס הוא השיעור של ההפסק בין אכילה לאכילה. אדם שהתחיל לאכול, ואכל אפי' במשך שעה שלמה, אבל אם לא היה הפסק בין אכילה לאכילה שיעור של יותר מכדי אכילת פרס, נחשבת אכילתו לאכילה של תורה. וההגדרות כמובן מנוגדות זו לזו.

הגאון בעל הבית אפרים רוצה להבחין בין משך זמן אכילת איסור, לבין משך זמן אכילת מצוה. ביחס לעבירה אדם מתחייב על אכילת איסור אם לא שהה מתחילת האכילה עד סופה שיעור של כדי אכילת פרס, ואם מתחילת האכילה עד סוף האכילה שהה יותר מכדי אכילת פרס שוב אין כאן אכילת אסור. אבל כאשר אנו מתייחסים לאכילת מצוה, שם גם אם מתחילת האכילה עד סופה היה משך זמן של יותר מכדי אכילת פרס, כל עוד האדם עסק בלעיסה ובאכילה והוא שמר על כך שההפסק בין אכילה לאכילה לא יהיה בו משך זמן של אכילת פרס, נחשבת האכילה לאכילה של מצוה.

הגאון הרש"ש בהגהותיו שם במס' שבת סותר את חידושו של הבית אפרים מדברי ירושלמי אלו. הגאון הרש"ש מקשה כך: אם נניח שהבית אפרים צודק מדוע אנו אומרים שאדם שנשבע שלא יאכל מצה בליל הפסח לוקה משום שבועת שווא. והרי ביד אותו נשבע לקיים גם את השבועה וגם את מצות אכילת מצה, שהרי לגבי המצוה אנו מתייחסים כאל אכילת מצוה, נמצא שאם אותו אדם יקח כזית מצה ויתחיל לאכול אותה, וידאג לכן שמתחילת האכילה עד סוף האכילה יעבור משך זמן של יותר מכדי אכילת פרס, אבל הוא ישיגה שבין האכילות לא תהיה הפסקה גדולה של יותר מכדי אכילת פרס אנו אומרים שכדי לעבור על שבועה עליו לעבור על אכילת איסור, וכדי לעבור על אכילת איסור, אנו חייבים להיצמד לכלל שכל שיש